

15. Малешин Д.Я. Методология гражданского процессуального права / Д.Я. Малешин. – М. : Статут, 2010. – 208 с.
16. Зипунникова Ю.Н. Системность гражданской процессуальной формы / Ю.Н. Зипунникова // Судебная защита прав и охраняемых законом интересов граждан и организаций : сборник статей Международной научно-практической конференции, посвященной памяти Р.Е. Гукасяна / отв. ред. Е.Г. Стрельцова. – М., 2009. – С. 64.
17. Малешин Д.Я. Методология гражданского процессуального права / Д.Я. Малешин. – М. : Статут, 2010. – 208 с.
18. Гражданский процесс: хрестоматия : [учебное пособие]. – 2-е изд., перераб. и доп. / под ред. проф. М.К. Треушникова. – М. : Городец, 2005. – 890 с.
19. Дегтярев С.Л. Реализация судебной власти в гражданском судопроизводстве: теоретико-прикладные проблемы / С.Л. Дегтярев. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 376 с.
20. Узелач А. Цели гражданского процесса / А. Узелач // Гражданский процесс в межкультурном диалоге: Евразийский контекст : Всемирная конференция Международной ассоциации процессуального права (18–21 сентября 2012 г., Москва, Россия) : сборник докладов / под ред. докт. юрид. наук. Д.Я. Малешина. – М. : Статут, 2012. – С. 143–144.
21. Решетникова И.В. Гражданское право и гражданский процесс в современной России / И.В. Решетникова, В.В. Ярков. – М. : Норма, 1999. – 301 с.

МІНДАРЬОВА М. Ю.,
здобувач кафедри цивільного права № 2
(Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого)

УДК 347.457

ПОНЯТТЯ ЦИВІЛЬНОГО ОБОРОТУ ОБЛІГАЦІЙ І ЙОГО СТАДІЇ

У статті аналізується узагальнення наукових підходів до розуміння категорії «цивільний оборот» у юридичній літературі. Досліджується природа цивільного обороту облігацій, пропонується його визначення та характеризуються його стадії. Розмежовується статичний і динамічний аспекти цивільного обороту облігацій.

Ключові слова: цінні папери, облігації, бонди, оборот, обіг, стадії.

В статье анализируется обобщение научных подходов к пониманию категории «гражданский оборот» в юридической литературе. Исследуется природа гражданского оборота облигаций, предлагается его определение и проводится характеристика его стадий. Разграничиваются статический и динамический аспекты оборота облигаций.

Ключевые слова: ценные бумаги, облигации, бонды, оборот, обращение, стадии.

The generalization of scientific approaches to understanding the category of “civil circulation” in legal literature is analyzed. Legal nature of civil circulation of bonds is researched, and the definition of such circulation is offered. It's characterized the stages of civil circulation of bonds. Static and dynamic aspects of bonds circulation are differentiated.

Key words: securities, bonds, circulation, handling, stages.

Вступ. У сучасних правових системах світу облігації відіграють важливу роль інструмента залучення коштів у діяльність підприємств, фінансових установ і навіть держав. Цей цінний папір є одним із перших, який започаткував передумови виникнення ринку цінних паперів і запровадження їх системи загалом. При цьому наразі обґрунтованим видається позиція стосовно того, що сфера цивільних правовідносин із приводу цінних паперів, зокрема облігацій, є малодослідженою, що формує як науковий інтерес до їх правового аналізу, так і практичну цінність його результатів. При цьому невирішеним у юридичній літературі залишається питання природи цивільного обороту й обігу облігацій як основних для відповідної сфери цивільних правовідносин категорій.

Ураховуючи зазначене, окреслена проблема потребує більш глибокого наукового осмислення задля внесення ясності в смисловий зміст відповідних категорій та уніфікованого розуміння відповідних нормативних конструкцій положень законодавства.

Питанню цивільного обороту облігацій присвятили праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як М.М. Агарков, К.М. Амбарцумян, С.С. Алексєєв, В.А. Белов, Т.В. Бобко, Т.В. Боднар, М.І. Брагінський, А.М. Ісаєв, М.Ф. Казанцев, І.С. Канзафарова, Н.С. Кузнецова, Г.П. Кухарева, С.В. Лялін, Н.І. Майданик, Р.А. Майданик, С.О. Погрібний, О.В. Розгон, В.М. Слома, І.В. Спасибо-Фатєєва, О.О. Федоришин, Є.С. Філіпенко, В.П. Янишен, І.В. Яремова, В.Л. Яроцький та інші.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження наукових підходів до розуміння категорії цивільного обороту облігацій і визначення правової природи відповідного правового явища.

Результати дослідження. Цивільний оборот об'єктів правовідносин є однією з фундаментальних категорій цивільного права й найбільш уживаних у спеціальній цивілістичній літературі. Незважаючи на це, його можна справедливо зарахувати до апріорних юридичних знань, адже його дослідженню майже не присвячено уваги, проте, аналізуючи праці вчених цивілістів, які використовують зазначене поняття, можна дійти висновку, що воно вживається в одному розумінні, хоча, як правило, і не стає окремим предметом аналізу в таких роботах.

Досліджуючи особливості цивільного обороту майнових прав, С.І. Шимон у процесі аналізу позицій учених стосовно природи наведеного поняття критикує деякі пропозиції правників, зазначаючи, що вони надають поняттю «цивільний оборот» статичної складової й покладають в основу його природи зміну стану належності об'єктів цивільних прав (правовідносин), тобто «зміну стану належності» речей, грошей, майнових прав тощо. Такий висновок учена робить, зокрема, на основі критики позиції В.А. Белова, який зазначає, що «оборот об'єктів цивільних правовідносин (цільний оборот) – це сукупність випадків зміни носіїв суб'єктивних цивільних прав» [1, с. 841–842]. З цього приводу варто зазначити, що аналогічної позиції підтримують й інші вчені. Зокрема, А.В. Дозорцев, досліджуючи природу об'єктів права державної соціалістичної власності та беручи до уваги основи господарського, економічного соціалістичного обороту, робить висновок, що цивільним оборотом є сукупність відносин у сфері виробництва й обміну, урегульованих цивільним правом, незалежно від того, виникли вони з цивільно-правового правочину, адміністративно-розпорядчого акта або їх поєднання [2, с. 56]. У свою чергу, С.С. Алексєєв розглядає цивільний оборот як структурно визначену окремими змістовно різноманітними сегментами певну всеохопну сферу майнових відносин, динамічність якої забезпечується шляхом укладення правочинів або здійснення інших правомірних дій (зокрема юридичних учинків) [3, с. 597].

Варто зазначити, що комплексне дослідження категорії «цивільний оборот» у цивілістиці було проведено російськими вченими Ю.В. Винниченко та Н.П. Асланян, які в результаті аналізу дійшли висновку, що умовно всі наукові підходи до визначення аналізованої категорії можна поділити на дві великі групи. До першої належать ті, що акцентують увагу на такій властивості обороту, як «сукупність». У межах цієї групи поєднані підходи, які розглядають цивільний оборот як сукупність юридичних фактів (правочинів, розпорядчих актів, усіх юридичних фактів); підходи, що визначають цивільний оборот як сукупність від-

носин (фактичних відносин, зобов'язальних відносин, майнових відносин), а також підходи, що розглядають цивільний оборот як сукупність юридичних фактів і відносин, сукупність норм, сукупність випадків зміни володільця прав.

До другої групи належать наукові підходи до категорії цивільного обороту, що роблять акцент на переході прав. Їх характерною рисою є використання відповідної термінології. У такому ракурсі цивільний оборот розглядається як перехід суб'єктивних прав та обов'язків або перехід прав і матеріальних об'єктів.

Загалом учені роблять висновок, що сучасний рівень розвитку права вимагає комплексного підходу до вивчення й аналізу фундаментальних категорій права, зокрема категорії цивільного обороту, у зв'язку з чим з методологічної позиції найбільш правильним є його дослідження в системному ракурсі [4].

На наше переконання, категорія цивільного обороту наділена апріорними властивостями і, як засвідчує аналіз юридичної літератури, у якій уживається наведене поняття, усі вчені вкладають у нього однаковий зміст. У зв'язку з цим, на нашу думку, різниця в поглядах на природу цивільного обороту може виявлятися лише в спеціальних дослідженнях, присвячених його аналізу. Природу цивільного обороту в загальному вигляді можна продемонструвати шляхом визначення його місця в механізмі правового регулювання цивільних правовідносин, який забезпечує впровадження правових приписів у конкретні суспільні відносини, а тому є всеохопним інструментом упровадження, реалізації, застосування та припинення впливу права на суспільство.

Відповідно до усталеної в юридичній літературі позиції, механізмом правового регулювання є система правових засобів, що забезпечує стабільність суспільних відносин шляхом найбільш оптимального поєднання індивідуальних, громадських і державних інтересів [5, с. 78]. Тобто, це сукупність інструментів, які забезпечують вплив права на суспільні відносини задля реалізації мети правового регулювання.

Механізм правового регулювання складається з певних елементів і має свої стадії. Питання складу елементів наведеного механізму хоча і є дискусійним у юридичній літературі, однак з аналізу наукових праць, присвячених відповідній проблемі, можна зробити висновок, що більшість учених загалом доходять компромісу щодо чотирьох основних: норми права, правовідношення, юридичні факти й акти правозастосування [6, с. 29; 7, с. 108].

Стосовно стадій механізму правового регулювання суспільних відносин, то, на нашу думку, найбільш повно це питання розкрив С.С. Алексєєв, який зазначив, що цими стадіями є такі: а) стадія регламентування суспільних відносин, що потребують правового опосередкування; б) стадія дії юридичних норм, у результаті яких виникають чи припиняються правові відносини (суб'єктивні юридичні права та обов'язки конкретних осіб); в) реалізація суб'єктивних юридичних прав і обов'язків [8, с. 34]. Наведене розкриває механізм правового регулювання в найбільш загальному вигляді, адже кожна з цих стадій характеризується окремими етапами. Наприклад, перша стадія, по суті, є нормотворчою, а тому передбачає виявлення відносин, що підлягають регламентації, розробки нормативного матеріалу та його впровадження в положеннях нормативно-правових актів. Друга стадія характеризується виникненням прав учасників правовідносин. У свою чергу, третя стадія є реалізацією прав шляхом користування відповідними благами, їх відчуженням чи визначенням юридичної долі в інший спосіб. У такому аспекті, на нашу думку, цивільний оборот є частиною механізму правового регулювання, який характеризує його діяльнісний (правозастосовний, правореалізаційний) рівень. І, хоча, як справедливо зазначає Т.І. Тарахонич, поняття «правове регулювання», зокрема, відображає динаміку права, його силу й енергію, спрямовану на досягнення правового результату [9, с. 12], уважаємо, що цивільний оборот відображає саме ту частину механізму правового регулювання, яка пов'язана з виникненням, переходом і припинення прав на об'єкти правовідносин.

В окресленому ракурсі логічно, що цивільний оборот з'являється тоді, коли є норми права, що забезпечують можливість виникнення, переходу та припинення суб'єктивних прав на об'єкти майнових відносин, а з позиції цінних паперів – це норми права, які забезпе-

чують можливості випуску й обороту цінних паперів. Ураховуючи зазначене, фактично час запровадження цивільного обороту цінних паперів не є тотожним часу початку дії механізму правового регулювання, адже на стадії нормотворчості, що є першим етапом такого механізму, обороту ще не існує. Разом із тим припинення цивільного обороту відбувається повним унеможливленням переходу прав на певні об'єкти правовідносин. Це питання, у свою чергу, пов'язане з виключенням об'єктів правовідносин із цивільного обороту або обмеження їх цивільної оборотоздатності. Останнє не спричиняє наслідок у вигляді припинення самого обороту об'єкта, а лише унеможливорює вчинення з ним окремих юридичних дій, однак не всіх.

У такому разі цивільний оборот можна розглядати у двох аспектах – статичному (комплексному) й динамічному (об'єктовому). Зі статичного погляду цивільний оборот являє собою певний майданчик, окреслений положеннями законодавства, де вчиняються правочини стосовно об'єктів правовідносин і відбуваються перехід прав на них відповідно до встановлених правил. Тобто, у такому ключі цивільний оборот є сферою переходу прав на об'єкти цивільних правовідносин, урегульованою положеннями законодавства, свого роду сукупність усіх юридичних зв'язків із приводу певних об'єктів. Водночас з об'єктової позиції цивільним оборотом є виникнення, перехід і припинення прав на конкретні об'єкти правовідносин. Тобто, якщо статична сторона характеризується комплексністю й визначає правила виникнення, переходу та припинення прав на всі об'єкти майнових правовідносин, то динамічна – покладає в основу розгляду конкретний об'єкт і розглядає особливості його цивільного обороту, тобто порядок виникнення, переходу та припинення прав на нього. Статичний ракурс розкриває існування можливості зміни прав чи їх володільців стосовно будь-яких об'єктів правовідносин, а динамічний – визначає оборотоздатність конкретного аналізованого об'єкта й стадії його обороту. У зв'язку з чим можна стверджувати про цивільний оборот загалом і цивільний оборот чи оборотоздатність конкретного об'єкта.

У такому ключі цивільний оборот можна розглядати як сегментовану сферу правовідносин, виділяючи, наприклад, оборот рухомих речей або окремо цивільний оборот цінних паперів. У будь-якому разі цивільний оборот пов'язаний із об'єктом, а тому його припинення означає припинення існування категорії об'єкта цивільних правовідносин, що унеможливорює виникнення цивільних прав, а це пов'язано з відсутністю одного з основних елементів правовідношення – його об'єкта. Саме тому цивільний оборот об'єктів правовідносин властивий суспільству і праву, які в принципі виділяють (виокремлюють) цивільні правовідносини. У свою чергу, окремі сфери (сегменти) цивільного обороту за ознакою конкретного об'єкта (виду об'єктів) можуть припинятися у зв'язку з припиненням існування певної групи об'єктів або їх виключення із цивільного обороту, наприклад, якщо положеннями законодавства буде встановлено заборону вчинення правочинів стосовно цінних паперів. У такому разі оборот цінних паперів припинить своє існування.

У такому ключі статичний аспект цивільного обороту є оборотоцентристським, а динамічний – об'єктноцентристським. Статичний аспект – це сфера виникнення, переходу та припинення прав на всі об'єкти правовідносин або їх окремі групи, тоді як з динамічної позиції це сфера стосовно одного конкретного об'єкта й водночас його властивість до перемішаності в правовому полі шляхом виникнення, зміни, переходу та припинення прав на нього (оборотоздатність).

Ураховуючи зазначене, можна стверджувати, що цивільний оборот цінних паперів, як і будь-яких інших об'єктів правовідносин, проходить певні стадії. З об'єктового погляду це стадії цивільного обороту конкретного об'єкта правовідносин. Традиційно й логічно, що в загальному вигляді таких стадій три:

- 1) уведення об'єкта в цивільний оборот;
- 2) перебування об'єкта в цивільному обороті, що передбачає можливість зміни та переходу прав на такий об'єкт між учасниками цивільних правовідносин;
- 3) завершення цивільної оборотоздатності об'єкта, наприклад, у зв'язку з його знищенням або вилученням із обороту.

Однак варто зазначити, що у вітчизняній юридичній літературі існує певна термінологічна особливість, яка полягає в тому, що стосовно цінних паперів і коштів як у цивільно-правовій літературі, так і в положеннях законодавства з поняттям «оборот» використовується поняття «обіг». Зокрема, використання категорії «обіг» є властивим переважно положенням законодавства, хоча останні також не завжди дають змогу розмежовувати цивільний оборот і обіг. Наприклад, що стосується коштів, то Закон України «Про Національний банк України» містить ст. 35, що має назву «Обіг банкнот і монет», яка встановлює, що гривня (банкноти й монети) як національна валюта є єдиним законним платіжним засобом на території України, приймається всіма фізичними та юридичними особами без будь-яких обмежень на всій території України за всіма видами платежів, а також для зарахування на рахунки, вклади, акредитиви й для переказів [10, ст. 35]. Крім того, зазначений Закон містить ст. 39, що має назву «Вилучення з обігу банкнот і монет» і якою встановлено, що Національний банк України, банки України зобов'язані вилучати фальшиві, підроблені або такі, що не мають необхідних ознак платіжності, грошові знаки (банкноти, монети) [10, ст. 39]. Водночас, незважаючи на це, надаючи в ст. 1 зазначеного Закону визначення ставкам рефінансування, законодавець використовує поняття «грошовий оборот» зазначаючи, що такими ставками є виражена у відсотках плата за кредити, що надаються комерційним банкам, яка встановлюється Національним банком України з метою впливу на грошовий оборот і кредитування [10, ст. 1].

Стосовно цінних паперів, то з погляду термінології й архітектури Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) питання обігу та обороту є ще більш неоднозначним. Наприклад, ч. 2 ст. 195 ЦК України визначено, що види цінних паперів і порядок їх обігу встановлюється законом. Однак аналізоване положення законодавства не дає змоги стверджувати, що законодавець використовує стосовно цінних паперів виключно поняття «обіг», щонайменше у зв'язку з тим, що в ч. 1 зазначеної статті ЦК України, зокрема, указується, що «... в Україні в цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів...» [11, ст. 195]. Тим не менше, конструкція положень, що аналізуються, дає змогу простежити досить «тонкий мотив» законодавця, який зазначає про можливість перебування в цивільному обороті певних цінних паперів, акцентуючи увагу на тому, що порядок їх обігу встановлюється законом. Тобто, цінні папери можуть перебувати в обороті, але таке перебування водночас передбачає їх обіг. За такою логікою обіг цінних паперів є частиною цивільного обороту, а тому не може розглядатися як поняття, тотожне йому.

Положення ЦК України оперують поняттям «цивільний оборот» і в інших статтях. Частиною 1 ст. 178 ЦК України, яка має назву «Оборотоздатність об'єктів цивільних прав» встановлюється, що об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи [11, ст. 178]. З наукового погляду, на нашу думку, зазначене положення має високу цінність, адже, по суті, розкриває зміст динамічної складової об'єктів цивільних правовідносин, зокрема цінних паперів. Однак варто звернути увагу на те, що в положеннях Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» використовується саме поняття «обіг цінних паперів», під яким розуміється вчинення правочинів, пов'язаних із переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, при викупі цінних паперів їх емітентом і купівлі-продажу емітентом викуплених цінних паперів (п. 11 ч. 1 ст. 1) [12, ст. 1].

На нашу думку, наведене поняття цивільного обігу за своїм змістом є вужчим за цивільний оборот у традиційному для юридичної літератури змісті й фактично позначає лише перехід прав на облігації на вторинному ринку, тобто від перших власників до інших учасників правовідносин і між такими учасниками. Зокрема, невключення в етапи обігу договорів стадії емісії можна обґрунтувати тим, що всі правочини на цій стадії, як правило, мають попередній характер, адже, відповідно до ч. 7 ст. 7 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок», обіг облігацій дозволяється після реєстрації Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку звіту про результати розміщення облігацій і видачі свідоцтва

про реєстрацію випуску облігацій [12, ст. 7]. Якщо проаналізувати етапи емісії цінних паперів, визначені ст. 28 зазначеного Закону, то можна побачити, що як при публічному, так і при приватному розміщенні укладення договорів з так званими першими власниками, тобто особами, які першими придбавають облігації емітента, відбувається перед реєстрацією звіту про розміщення. Це свого роду «юридичний запобіжник», оскільки, якщо емітентом буде порушено процедуру емісії облігацій і звіт про розміщення не буде зареєстрований, у такому разі перші власники не зможуть вимагати виконання за цінним папером, адже фактично він не увійшов у цивільний оборот. Однак стосовно невключення в обіг операцій із викупу облігацій їх емітентом і купівлею-продажем емітентом викуплених облігацій, то, на нашу думку, наведена позиція є не зовсім обґрунтованою щонайменше у зв'язку з тим, що ч. 7 ст. 8 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачається можливість емітента облігацій підприємств продовжувати строки обігу та погашення облігацій, зокрема, у разі викупу ним усього відповідного випуску (серії) облігацій. І, хоча відповідним законодавчим положенням установлена лише разова можливість продовжувати відповідні строки [12, ст. 8], тим не менше в аспекті законодавчого визначення обігу цінних паперів викуп облігацій їх емітентом фактично виводить їх із обігу, а їхнє подальше відчуження іншим особам повертає їх до нього. Наведена конструкція є певним чином непослідовною, адже придбання емітентом своїх облігацій не означає їх погашення, оскільки в такому разі емітент є не стільки емітентом, скільки рівноправним учасником фондового ринку, тим паче вже вторинного. Тим не менше положення законодавства в цій частині є досить однозначними.

Крім того, варто зазначити, що, як правило, у юридичних словниках поняття «оборот» і «обіг» використовуються паралельно, хоча в перекладі, наприклад, на російську не є тотожними. Зокрема, у російсько-українському словнику юридичних термінів російське слово «оборот» перекладається українською як «оборот», однак іншим значенням цього слова, відповідно до словника, є «обращение», яке перекладається українською як «обіг» [13, с. 131].

Висновки. Ураховуючи вищевикладене, на нашу думку, розмежування наведених категорій в аспекті облігацій має проводитися виходячи з положень законодавства, які, по суті, уживають ці терміни в дещо різних значеннях, хоча потрібно погодитися, що виокремлення категорії «обіг», на наше переконання, не є принциповим. Отже, ураховуючи статичні та динамічні особливості цивільного обороту, висвітлені вище, цивільний оборот цінних паперів можна розглядати з позиції таких особливостей, у зв'язку з чим цивільний обіг за своїм змістом має розглядатися як частина динамічної складової цивільного обороту цінних паперів.

У зв'язку з цим *цивільний оборот облігацій у статичному аспекті* є сферою майнових відносин, урегульованих положеннями законодавства, у межах якої відбувається виникнення, зміна, перехід і припинення прав та обов'язків стосовно облігацій.

Цивільний обіг облігацій є сферою вчинення правочинів, пов'язаних із переходом прав на цінні папери і прав за цінними паперами, крім договорів, що укладаються у процесі емісії, при викупі цінних паперів їх емітентом та купівлі-продажу емітентом викуплених цінних паперів.

У свою чергу, *цивільним оборотом облігацій у динамічному аспекті* є виникнення, зміна і припинення прав на облігації, що мають місце з моменту набуття ними статусу об'єкта цивільних правовідносин і до втрати ознак такого об'єкта.

Стосовно стадій цивільного обороту облігацій (оборотоздатності), то в загальному вигляді їх три:

- 1) уведення облігації в цивільний оборот;
- 2) перебування облігації в цивільному обороті, що передбачає можливість зміни та переходу прав на неї між учасниками цивільних правовідносин;
- 3) припинення цивільної оборотоздатності облігації.

Список використаних джерел:

1. Шимон С.І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту / С.І. Шимон // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 841–846. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11scitco.pdf>.

2. Дозорцев В.А. Объекты права государственной социалистической собственности и их классификация / В.А. Дозорцев // Советское государство и право. – 1949. – № 1. – С. 55–63.
3. Алексеев С.С. Право: азбука, теория, философия: опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 2001. – 712 с.
4. Винниченко Ю.В. О подходах к понимаю категории «гражданский оборот» в российской цивилистике / Ю.В. Винниченко, Н.П. Асланян // Эффективные инструменты современных наук – 2014 : материалы междунар. научн.-практ. конф. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/13_EISN_2014/Pravo/9_168911.doc.htm.
5. Кривицький Ю.В. Механізм правого регулювання в сучасній теорії права / Ю.В. Кривицький // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – № 4. – С. 74–79.
6. Бабичев И.В. Системно-структурный подход к исследованию юридических конструкций (на примере муниципально-правовых систем) / И.В. Бабичев // Государство и право. – 2009. – № 9. – С. 27–37.
7. Бобылев А.И. Механизм правового воздействия на общественные отношения / А.И. Бобылев // Государство и право. – 1999. – № 5. – С. 104–109.
8. Алексеев С.С. Механизм правового регулирования в социалистическом государстве / С.С. Алексеев. – М. : Юридическая литература, 1966. – 188 с.
9. Тараконич Т.І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять / Т.І. Тараконич // Часопис Київ. ун-ту права. – 2009. – № 4. – С. 10–14.
10. Про Національний банк України : Закон України від 20 травня 1999 року № 679-XIV // Відом. Верхов. Ради України – 1999. – № 29. – Ст. 238 (зі змінами).
11. Цивільний кодекс України : за станом на 01 березня 2015 року // Відом. Верхов. Ради України – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
12. Про цінні папери та фондовий ринок : Закон України від 23 лютого 2006 року № 3480-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 31. – Ст. 268 (зі змінами).
13. Словник юридичних термінів (російсько-український) / укл. Ф. Андерш, К. Винник, А. Красницька та ін. – К. : Юрінком, 1994. – 322 с.

